

הקדמה להלכות נדה

פרופ' א"ס אברהם

1. **מבנה אברי הלידה באשה.** הרחם הוא אבר חלול, בעל קירות שריריים עבים, דומה לאגס שטוח והפוך. לגוף הרחם, בחלקו העליון, נפתחות בשתי זוויותיו שתי החצוצרות המובילות מהשחלות לרחם. צואר הרחם פתוח לרחם דרך פיו הפנימי ולנרתיק דרך פיו החיצון, ובולט ונכנס לתוך חלל הנרתיק. התעלה הפנימית של צואר הרחם פתוחה בדרך כלל כשלושה מ"מ, ונפתחת יותר בעת הוסת והרבה יותר בעת הלידה. הרחם נמצא באגן הקטן ונשען על תחתית האגן. מלפניו, ומובדל ממנו לחלוטין, נמצא כיס השתן (כך שכשהאשה שוכבת פרקדן, כיס השתן נמצא מעל הנרתיק ובין הנרתיק וגוף הרחם), ומאחוריו וכן מובדלת ממנו, החלחולת.

הנרתיק הוא שריר חלול, העוטף בקצהו העליון את צואר הרחם, וקצהו התחתון מהווה פתח אל חצר הפות (היינו השטח שמסביב פי הנרתיק בחוץ – "אותו מקום"), קצהו העליון מתקמר בדמות כיפה ומקיף את צואר הרחם מכל הצדדים, בחלקו התחתון של הצואר. בקצהו התחתון, מהווה הנרתיק כעין קמט הסוגר במידה לא שלמה את פתח הנרתיק לחוץ, והוא הנקרא בתולים.

השפכה עוברת מכיס השתן, הנמצא לפני הרחם, מעל פני הקיר הקדמי של הנרתיק. כשהאשה שוכבת פרקדן, הפתח לכיס השתן נמצא למעלה בחצר הפות וקרוב לדופן הבטן, ומתחתיו הפתח לנרתיק, ומתחת לפתח הנרתיק ומחוץ לפות נמצא פי הטבעת.

ואלו דברי הרמב"ם¹ המבוססים על המשנה והגמרא בנדה²: כל הנשים מטמאות בבית החיצון, ואע"פ שלא יצא הדם לחוץ אלא נעקר מן הרחם ולא שתת, הואיל ויצא מבין השיניים ה"ז טמאה ואע"פ שעדיין הדם בבשרה, שנאמר דם יהיה זובה בבשרה. ועד היכן הוא בין השיניים, עד מקום שיגיע אליו האבר בשעת גמר ביאה, ובין השיניים עצמו כלפנים. משל משלו חכמים באשה, הרחם שנוצר בו הולד הוא הנקרא מקור. והוא שדם נדה וזבה יוצא ממנו וקוראין אותו חדר לפי שהוא לפני ולפנים. וצואר הרחם כולו, והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הולד ונפתח הרבה בשעת לידה, קוראין אותו פרוזדור, כלומר שהוא

1. הל' איסורי ביאה פ"ה ה"ב-ה"ד.

2. יז ע"ב וכן מ"א והלאה.

בית שער לרחם. ובשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור ואינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו לפי האצבעות. ולמעלה מן החדר ומן הפרוזדור בין חדר לפרוזדור הוא המקום שיש בו שתי ביצים של אשה. והשבילים שבהן מתבשלת שכבת הזרע שלה, מקום זה הוא הנקרא עליה, וכמו נקב פתוח מן העליה לגג הפרוזדור ונקב זה קוראין אותו לול. והאבר נכנס לפנים מן הלול בשעת גמר ביאה, עכ"ל. וכותב שם המגיד משנה: ורבינו ביאר תכונתן כפי בקיאותו בחכמת הניתוח.

ואמנם יודע אני שרבים דברו על הרמב"ם הנ"ל, ובכל זאת נשארו בעיות בהתאמת דבריו להידוע לנו היום ברפואה. ונראה שלדעתו הפרוזדור כולל גם צואר הרחם וגם הנרתיק, כשבין השיניים הוא הפתיחה של צואר הרחם לתוך הנרתיק, ולכן זה המקום שמגיע האבר בזמן ביאה, והאבר נכנס לפרוזדור (דהיינו חלקו הנקרא נרתיק) ואינו מגיע עד ראשו (דהיינו לסופו של הנרתיק הנמצא מעבר למקום כניסת צואר הרחם לתוך הנרתיק), אלא רחוק ממנו לפי האצבעות. אך אינני יודע איך להסביר דבריו על מה שהוא קורא עליה, דהיינו שבילים ולול לפי הידע שלנו היום כי אין האבר נכנס לפנים מן מקום כניסת השבילים, דהיינו החצוצרות, לרחם. והנה ראיתי שכותב רבינו חננאל³: דעליה היא מקום השתנת מי רגלים וקרובה לפרוזדור מן המקור, עכ"ל. אך גם זה אינני מבין מהגמ' בנדה שם שהלול פתוח בין עליה לפרוזדור, הא אין קשר בין מערכת השתנת מי רגלים ואברי האשה.

לעומת זאת כותב רש"י במשנה⁴: דם החדר טמא: דהיינו מקור. ובגמ' שם כותב רש"י חדר מבפנים ופרוזדור מבחוץ: שניהם זה אצל זה בעובי גופה חדר לצד אחוריה ופרוזדור לפניה וכותלי רחם למטה באמצע פרוזדור ודרך שם דמים יוצאים. ושוב, ולול פתוח וכו': ודמי עליה באין לפרוזדור דרך הלול, עכ"ל.

ומשתמע (וכן ראה בדבריו בהמשך הגמ') שלדעתו הפרוזדור הוא חצר הפות שם נפתחים לחוץ מערכת הלידה וגם מערכת השתן שבא מהלול, דהיינו כיס השתן – ראה לעיל בשם רבינו חננאל). ואם כן יש כאן, לכאורה, מחלוקת בין רש"י ובין הרמב"ם לגבי מיקום הפרוזדור – להרמב"ם זה מה שאנו היום קוראים הנרתיק (וגינה) ולרש"י זה הפות אותו מקום שבין השפות שם נמצאים הפתיחה לחוץ של השתן ושל דמי הרחם.

אך כותב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל⁵: ועל זה הנני להעיר דאין שום צורך לחדש פלוגתא בין רש"י והרמב"ם, כי ראיתי באנציקלופדיה התלמודית ערך דם נדה הערה 13 בשם רופא מפורסם "שהרופאים בזמן הרמב"ם קראו צואר הרחם למה שקוראים היום "נרתיק" ולא מה שקוראים היום צואר הרחם שהוא התחלת הרחם עצמו". ולפי"ז מ"ש הרמב"ם ובשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור, כוונתו למה שקוראים

3. על ב"ב כד ע"א, מודפס בסיני כרך כג ניסן תש"ח.

4. נדה יז ע"ב.

5. קונטרס הצעה לתקנת נשים בעניני נדה נועם ז תשכ"ד עמ' קסד, וכן בסוף ספר אמרי אברהם ענף ד אות לו.

היום נרתיק ולא שהוא נכנס ממש לתוך המקור, וכו', עכ"ל של הגאון זצ"ל. ושוב כותב הגאון זצ"ל⁶: דבזמן הרמב"ם היו קוראים את הפרוזדור הנקרא היום נרתיק בשם צואר הרחם, עכ"ל.

ולכאורה משמע מזה שגם לרש"י הפרוזדור הוא צואר הרחם.

ומקוצר דעתי עדיין אינני מבין, כי לכאורה החילוק בין פירוש רש"י ופירוש הרמב"ם עומד במקומו כי איך נסביר את דברי רש"י "ודמי עליה באין לפרוזדור דרך הלול" הלא אין כל קשר בין העליה לבין צואר הרחם.

וראה במאמרו של הרב פרופ' יהודה לוי שליט"א⁷ שדן בסוגיא הקשה הזו ומסכם: גילינו שאם כוונת רש"י בפירושו את סוגיא שלנו היא לזהות את "החדר" עם הנרתיק, את "הפרוזדור" עם פרוזדור הנרתיק (דהיינו חצר הפות – א.ו.א.) ואת "הלול" עם צינור השתן, הסוגיא בכללה, ודברי רש"י בפרט, מובנים היטב על פי ידיעות המדע של ימינו, עכ"ל. ואמנם הסברו מתאים להמבני של אברי האשה כפי שידוע לנו היום ברפואה אך אינו יכול להיות נכון בהלכה כי לפי דבריו יוצא שדי לאשה לקנח עצמה בפות (פרוזדור הנרתיק בלשוננו) בבדיקה וח"ו לומר כן כי חייבים להכניס את העד לתוך הנרתיק (דהיינו מה שאנו קוראים הפרוזדור) ולבדוק שם כלשון הב"י⁸: דכיון דקיי"ל (נדה מ.) דנשים מיטמאות ביציאת הדם לבית החיצון אע"פ שעדיין לא יצא לחוץ כמו שנתבאר בסימן קפ"ג (מ.) צריכה לבדוק כל הבית החיצון ועד מקום שהשמש דש הוא בית החיצון ומפני כך צריכה לבדוק עד שם. ואע"פ שכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות איסורי ביאה (ה"ד) שבשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור ואינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו מעט לפי האצבעות ע"כ, דלפי זה אפילו תכניס העד עד מקום שהשמש דש עדיין לא יצאה ידי חובת בדיקת הפרוזדור כולו י"ל דסבירא להו דמאי דאפשר למיבדק בבית החיצון בדקינן. א"נ שאינם סוברים בזה כהרמב"ם דהא בפרק יוצא דופן (מא:) בעו הי ניהו בית החיצון במתניתא תנא מקום שהשמש דש והרמב"ם מפרש דעד מקום שהשמש דש הוא בית החיצון אבל עדיין נשאר מבית החיצון קצת לצד פנים והם מפרשים ששם נגמר הבית החיצון, עכ"ל.

רואים אנו שבית החיצון כולו נקרא פרוזדור והוא המקום שהשמש דש בה בגמר ביאה ושם צריכה לבדוק בחורים ובסדקים וא"כ צריך לומר – כדי להסביר דברי רש"י – שהפרוזדור בלשון חז"ל כולל גם הפות וגם הנרתיק והבדיקה צריכה להיות בפנים בעומק הפרוזדור ולא סגי בבדיקת הפות שזה קינוח בעלמא. וראה גם במאמרו של הרב ד"ר מרדכי הלפרין שליט"א⁹.

6. נועם שם עמ' קסט ובספר אמרי אברהם שם סוף אות לח.

7. אסיא חוברת סג-סד כסלו תשנ"ט עמ' 169; ספר אסיא י"א עמ' 341 (2008).

8. סי' קצו ד"ה ומ"ש שתכניסהו.

9. אסיא חוברת סא-סב, ניסן תשנ"ח עמ' 105; להלן עמ' 10-15.

כותב הסדרי טהרה¹⁰: נמצא שלשה גבולים יש למטה מפי החדר, דמן סוף החדר עד בין השיניים ובין השיניים בכלל נקראים פרוזדור, ומבין השיניים ולמטה גם יש חלק מן הפרוזדור נכלל בכלל בית החיצון ולפעמים קורא אותו בשם פרוזדור וכו', וממקום שכלה הפרוזדור עד שפתוח הרחם (נ"ל שצ"ל הערוה, דהיינו פתח הנרתיק – א.ו.א) נקרא בשם בית החיצון וכו'. הנה מ"ש הרמב"ם שבשעת גמר ביאה האבר נכנס בפרוזדור ואינו מגיע עד ראשו שבפנים אלא רחוק ממנו מעט לפי האצבעות, אינו ר"ל שהאבר נכנס בשעת גמר ביאה לפנים מבין השיניים, והא לעיל כתב עד היכן בין השיניים עד מקום שהגיע אליו האבר בשעת גמר ביאה, משמע דאין האבר מגיע רק עד בין השיניים ולא לפנים ממנו וכו'. לכן העיקר כמ"ש המ"ב סי' מט דמ"ש הרמב"ם ואינו מגיע עד ראשו שבפנים אינו ר"ל דמ"מ נכנס האבר לפנים מן בין השיניים אלא עד בין השיניים, ומפני שבין השיניים אינו רחוק מן הרחם רק מעט כתב כן וכו', ור"ל כשמגיע האבר עד בין השיניים אז הוא רחוק מעט מראשו שבפנים וכו', עכ"ל של הס"ט.

וראה גם במאירי¹¹ שכותב בסוף פירושו וז"ל: ואע"פ שאין דבריו מסכימים עמהם מכל וכל ולא עם דברי המפרשים, כך הסכמתי בו עם קצת חכמי הרפואה הבקאים בניתוח האיברים וצירוס, עכ"ל (ואינני יודע איך להסביר את פירושו, וכנראה שהטעו אותו אותם חכמי הרפואה). ועיין בשו"ת מנחת יצחק¹².

כותב החת"ס¹³ וז"ל: אחרי החקירה מפי ספרים וסופרים חכמי וספרי הניתוח, א"א לנו להכחיש המציאות שאינו כפירש"י ותוס' וצירוס מהר"ם לובלין, ואין לנו אלא מ"ש הרמב"ם בחיבורו ובפי' המשנה, אלא ששם בפי' המשנה יש איזה גמגום בסופו וכו'. ולכן לא הטרחתי כלל בביאור דברי רש"י ותוס' בשמעתין כי א"א להולמן לפי המציאות האמיתי ואתה דע לך, עכ"ל. וכן הוא כותב בשו"ת¹⁴ וז"ל: אבל אחר בקשת המחילה מרבתינו הקדושים לא צדקו דבריהם בזה, כי האמת עם הרמב"ם כאשר יעיד הנסיון עפ"י חכמי וספרי הניתוח אשר לפנינו מספרי בני ישראל, כמו מעשה טוביה וספר שבילי אמונה וכו'. ויש לפני עוד ספרים מדויקים מרופאים מומחים אשר לא מבני ישראל המה, בכמה וכמה ציורים, כולם יעידון ויגידון כהרמב"ם ז"ל, ומיניה לא נזוע, גם שאלתי לרופאים וכו', עכ"ל.

החזו"א כותב¹⁵: דמדלא הזכיר הרמב"ם פירוש על בין השיניים וכמו שפרש"י, נראה יותר דהוא פתח המקור וא"צ לפרשו שכיניו מובן, וצ"ע.

10. סי' קצד ס"ק כו ד"ה וראיתי.

11. נדה יז ע"ב.

12. ח"א סי' קכו.

13. חידושי על נדה יח ע"א ד"ה כאן.

14. יו"ד סי' קסז.

15. הל' נדה סי' צב סוס"ק כח.

והלום ראיתי את הקונטרס הגדול שכתב הגרמ"מ כשר ז"ל¹⁶, שם הוא מפרש את כוונת הרמב"ם לפרוודור שהוא כולל בית החיצון וגם צואר הרחם. ואחרי שהוא דן באריכות בדברי הגמרא, הרמב"ם, ראשונים אחרים ואחרונים, כותב: ונתברר לי הרבה ספקות ופקפוקים שאי אפשר להבינם מתוך הכתב אך ורק מתוך המציאות וכו'. נוכחתי לדעת שיש דברים תמוהים בספרי האחרונים בענינים אלה, משום שלא היה ברור להם מצב האברים בגוף כמו שכתב החת"ס, ולכן נכשלו בפירושים לא נכונים שהם נגד המציאות וכו', עכ"ל.

ועיין גם בדברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בקונטרס בעניני נדה¹⁷ שגם דן בענין.

ואחרי כל האמור נשאר אצלי קושי רב בהבנת דברי קודשו של הרמב"ם¹⁸.

2. בדיקת רופא. בזמן שהרופא בודק את האשה באצבעו בלבד, הוא מגיע עד פי החיצון של צואר הרחם, אך ברור שאינו יכול להיכנס לתוך תעלת צואר הרחם שפתוח רק כשלושה מ"מ. לעומת זאת בסוף ההריון כשצואר הרחם נפתח, הוא יכול להכניס את אצבעו דרך תעלת צואר הרחם עד פיו הפנימי ולמשש את ראש העובר בתוך הרחם. ועיין בדברי החת"ס¹⁹ שכותב: כי לעולם לא תגיע אצבע הנשים הן אשה הבודקת עצמה וכו' והן המילדת שבדקה, לעולם לא יגעו בפתח הקבר שהוא המקור אלא בבית החיצון וכו', ואין המילדת יכולה להכניס אצבעה לפניו בשום אופן עד שתפתח בטבע, וזה נקרא פתיחת הקבר, עכ"ל. וכ"כ המהרש"ם²⁰ והמנחת יצחק²¹.

3. הוסת. הוסת הינו תוצאת השפעתם המחזורית של הורמונים שונים על רירית הרחם. בשעת התפתחות הזיקק (שמכיל את הביצית), רירית הרחם הולכת ומתעבה, כלי דם שבה מתרחבים ומתארכים, והרחם גדל ומתרחב מעט כהכנה לקבלת הביצית אם הופרתה. הביוץ, דהיינו פקיעת הזיקק ושחרורה של הביצית, קורה בממוצע ארבעה עשר יום (שנים עשר יום עד ששה עשר יום) לפני הוסת הבא. אם לא הופרתה הביצית אחרי הביוץ, כל ההכנות האלו נעשות מיותרות, מתבקעים כלי הדם שמתחת לרירית הרחם, עם נשירה של השכבה השטחית של הרירית. הדם והריר יוצאים מהרחם לתוך הנרתיק ולחוץ, והאשה רואה דם נדה.

וכתב לי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: ומ"מ הדם מטמא אותה בנדה אפילו ביום לידתה וכן גם זקנה מופלגת וכדומה (ואין תולין כלל את הדם בדברים אחרים) אע"פ

16. נועם, כך ח תשכ"ה, עמ' רצג. וראה אסיא חוברת סא-סב תשנ"ח עמ' 106 הערה 17 (להלן עמ' 12).

17. נדפס בסוף ספר אמרי אברהם להגאון אחיו שליט"א ס"ק לח.

18. ולרש"י פירוש אחר. וראה באסיא חוברת סג-סד כסלו תשנ"ט עמ' 169.

19. שו"ת, י"ד סי' קעט.

20. שו"ת, ח"ב סי' מ.

21. שו"ת, ח"ג סי' פד.

שאין להן כל אלה (היינו שאין להן את המחזור ההורמונלי הקיים רק בגיל הפוריות – א.ו.א.), וטובלות מטומאתן בברכה, עכ"ל.

מחזור הוסת הוא באורך של עשרים ושמונה יום בממוצע, וכאמור, הביוץ הוא כארבעה עשר יום לפני המחזור הבא, דהיינו אם לאשה מחזור של שלושים וחמשה יום, אז הביוץ יהיה בערך ביום העשרים ואחד לאחר התחלת המחזור.

ניתן היום ע"י תרופות לגרום לאיחור של הביוץ או לאיחור בהתחלת התפתחות הזיק (שבעצם גם גורמת בעקבותיו לאיחור של הביוץ) ולהארכת המחזור, כך שניתן, בנשים שסיבת עקרותן הוא המחזור הקצר והביוץ שהוא עוד לפני טהרתה במקוה, לאחר את הביוץ לזמן שהוא אחרי ליל הטבילה²².

4. חיי הזרע והביצית. משך חיי הזרע אחרי הביאה הוא כיום-יומיים, בו בזמן שמשך חיי הביצית אחרי הביוץ הוא בין שש עד שתיים-עשרה שעות.

5. מספר הביציות באשה. העובר בגיל 24 שבועות יש לה בין 6-7 מליון ביציות, בלידה בין מליון לשני מליון ביציות ובהתחלת הבגרות כארבע מאות אלף ביציות, מהם משחררת בערך ארבע מאות ביציות בשנות הפוריות שלה.

מקור: נשמת אברהם (תשס"ז) יו"ד, עמ' קמב-קמו

22. ראה לקמן סי' קצו ס"ק ט (עמ' רלא) ומוריה כרך ב תש"ל חוב' א-ב עמ' מח.